

A térképek készítése és rendeltetése

A *felvételi előrajzok* felvételére az egyéni birtokok határainak kicövekelésével egy időben, a kicövekelés ellenőrzése végett, illetve mérési segédeszközként a térképezés elősegítésére került sor, mert tartalmazta a birtokvázlat megrajzolásához szükséges „birtokosítási adatokat”, azaz a birtokosok nevét, valamint a kataszteri térkép megrajzolásához szükséges pontokat és méretadatokat. Az előrajzot – a birtokvázlathoz hasonlóan – a mérnöksegéd rajzolta meg. A felvételi előrajzon a mérnöksegéd a parcellák alakját és nagyságát szem mérték után, *à la vue* módszerrel vette fel és megadta a cövekek helyét (pont, kör), sorszá-
mát és a köztük levő távolságot. A parcellákat még a terepen kellett a lapokra rajzolni fekete tintával. Az utánmérések, ellenőrzések adatait piros tintával jegyezték be.

A térképezés tényleges célja a *kataszteri térkép* megszerkesztése volt, amely köz-
szinten pontosan ábrázolja minden birtokos

birtokait és a birtokok művelési ágait. A felvétel a mérnök feladata volt. A kataszteri térkép mérőasztal-használattal készült, a térképek kirajzolására a felmérés számítási munká-
lainak elvégzése után, következő év január végétől vagy februártól került sor. A térképet először megtisztították a ceruzavonalaktól és a pizsoktól, majd színezték a határokat, az épületeket, a vasutakat, az utakat, a patakokat, a folyókat és a tavakat a jelkulcs szerint (1–3. kép). Ezt követően fekete tussal a birtokvázlat alapján feltüntették a parcellák helyrajzi szá-
mait, majd a helyrajzi számok közelében a jel-
kulcs szerint a művelési ág jelét is megadták.

A *birtokvázlat* a kataszteri térkép alap-
ján készült, a felméréssel párhuzamosan, azzal a céllal, hogy a birtoklásra vonatkozó adatokat jól áttekinthető és könnyen hasz-
nálható alakban tartalmazza, hogy a téli hó-
napokban a mérnök ez alapján rajzolja ki a terepfelmérés idején felvett térképet és állítsa össze a kataszteri telekkönyvet, továbbá tere-
pen a becslésnél, a telkek művelési ágankénti

osztálybasorolásánál is a birtokvázlatokat kellett használni. A birtokvázlat az eredeti térkép (Original-Mappe), azaz a kataszteri térkép másolata, amelyet még a terepmunkával párhuzamosan rajzoltak. A mérnöksegéd átlátszó papírra átrajzolta a térképet és kartonlapra ragasztotta az átlátszó papírokat.

A térképek tartalmi sajátosságai

A három kartográfiai dokumentum között a történeti kutatás szempontjából a legnagyobb eltérés a parcellák jelölésében van. A *felvételi előrajzok*on parcellákba került a birtokos vezeték- és keresztnéve, lakhelye, házszáma – fekete arab számmal gyakran a birtokos neve előtt – és a művelési ág jele. Az 1856. évi utasítás szerint a telek tulajdonjogának típusát is fel kellett tüntetni: G betű jelölte a földesúri telkeket (gutsherrliche Gründe), F betű a szabadon átruházható telkeket (frei veräußerliche Gründe), az úrbéri telkek (Sessionalgründe) nem kaptak betűjelet. Az egy birtokon belüli eltérő művelési ágak határait vékonyabb vonallal különböztették meg a birtok határától. Lehetőség volt arra, hogy a kisebb parcellákba csak a házszámot tüntessék fel, de csakis akkor, ha a birtokos neve a házszámjegyzék segítségével egyértelműen megállapítható. Kisebb parcelláknál másik lehetőségként említik az utasítások, hogy a kereten kívül vagy külön lapon szerepeltessék a birtokosok nevét, és kisbetűvel feleltessék meg egymásnak a parcellákat és a neveket. Egy birtokos egymással határos kisebb parcelláit kapcsolójellel jelölték (4. kép).

Ezzel szemben a *kataszteri térképen* a parcellákban csak a helyrajzi szám – fekete arab számmal – és a művelési ág jele található (5. kép). A félmértékben felvett területeket át kellett számítani rendes méretarányra és a rendes méretarányú szelvényen kellett kirajzolni, a félmértékű lapot melléktérképként (Beimappe) kezelték. Ezzel szemben a dupla vagy négyszeres méretarányban felvett területeket a melléktérképen rajzolták ki, a rendes méretarányú szelvényen az üresen hagyott területen betűvel vagy „Lásd melléktérképe” felirattal utalni kellett a melléktérképre. A térképen csak a hatá-

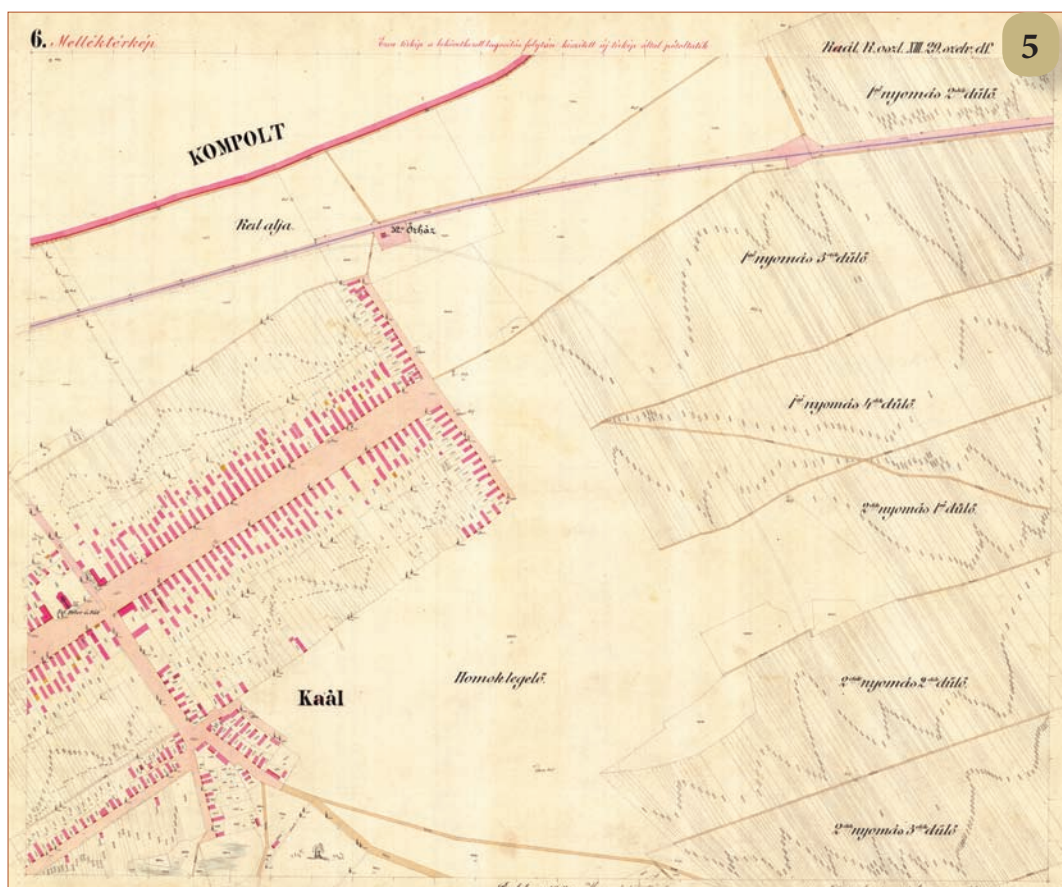
rokat, épületeket, vasutakat, utakat, patakokat, folyókat és tavakat színezték. Az 1910. évi jelkulcs szerint azonban már csak a vasútjelben szerepelt kék színezés.

A *birtokvázlaton* cinóbervörös arab számmal szerepelnek a helyrajzi számok és fekete arab számmal a házszámok, továbbá a birtokos neve is olvasható. A másik két térképtől eltérően itt a művelési ágakat is színezték, nem csak a határokat, az épületeket, a vasutakat, az utakat, a patakokat, a folyókat és a tavakat. A dűlők határa cinóbervörös színű, a dűlőkön belüli saját névvel rendelkező alosztályok, aldűlők sárga színű határvonalat kaptak. A dűlőszámot szintén cinóbervörös színnel tüntették fel (6. kép). A birtokvázlatok esetében is utalni kellett a nagyobb méretarányban kidolgozott lapokra, amelyek a következő címen szerepeltek: „Doppelte Maß-Skizze des Dorfes N.”, „Orts-Skizze im doppelten Maße des Dorfes N.”, „N. község belsőségi vázlata duppla-mértékben”. Különböző mindegyik felmérési utasítás tartalmazott jelkulcsot, a térképek megrajzolását azoknak megfelelően kellett végezni (1–3. kép).

Mindhárom térképre ráírták a helységek, telepítvények, puszták, dűlők, külterületi épületek, gyárok, hámorok, romok, hegyek, vizek, nagyobb erdők, állandó gyalogutak, határos települések nevét, illetve községhatár közelében megadták, hogy az utak hova vezetnek. A birtokvázlatokra a felvételi előrajzok alapján, a térképekre a birtokvázlat alapján vezették rá a neveket.

A térképek formátuma, címe, aláírása és záradéka

A felvételi előrajz és a birtokvázlat is a kataszteri térkép szelvényeinek negyedlapjait tartalmazza. Az *előrajz* negyedlapjain a kereten kívül a bal felső sarokba fekete római számmal a negyedlap száma és a szelvény megjelölése (N. oszl. XV. 22. szelv. ci.; W. C. XV. Sect. ci.), a jobb felső sarokba piros arab számmal a szelvény száma került. A felvételi előrajz lapjait használat után a szelvények sorrendjében füzetbe fűzték, a füzetet címlappal látták el, amelyre felvezették a térkép címét, a készítés

dátumát és a készítők nevét (7. kép). Az 1865. évi utasítás szerint minden negyedlapra fel kellett vezetni, hogy a mérnök összehasonlította („Collationirt” / „Verglichen”, „egybehasználtotta”) az előrajzot a térképpel, a segéd pedig a birtokvázlattal, és ezt aláírásukkal igazolták is (4. kép). Az 1869. évi utasítás ezt azzal egészítette ki, hogy a megvizsgált lapokat a felügyelőnek is alá kellett írnia. 1896-tól kötelezően fel kellett jegyezni a felvételi előrajz első és utolsó lapjának hátoldalára a birtokvázlatokon szerepelő záradékot is, amelyet a helyszínelő bizottság tagjai aláírtak (7. kép). Az 1910. évi utasítás ennek indoklása-ként kihangsúlyozta, hogy az előrajzok a felmérési munkálatok alapját képezik, sokszor a birtokvázlatokat is helyettesítik.

A birtokvázlat lapjait szelvényenként vászonszalaggal összeragasztották. Az így összeragasztott szelvény hátoldalán a bal felső

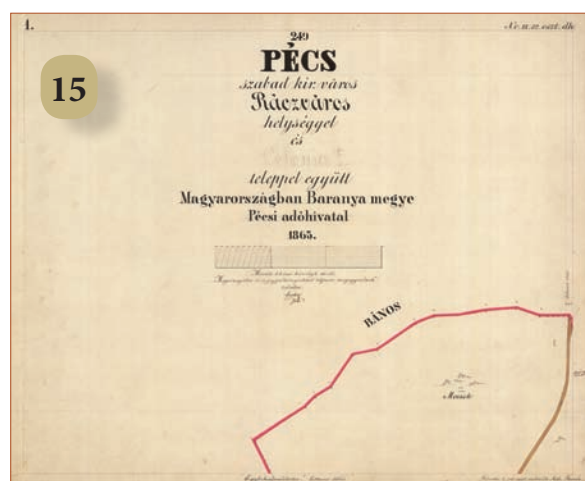
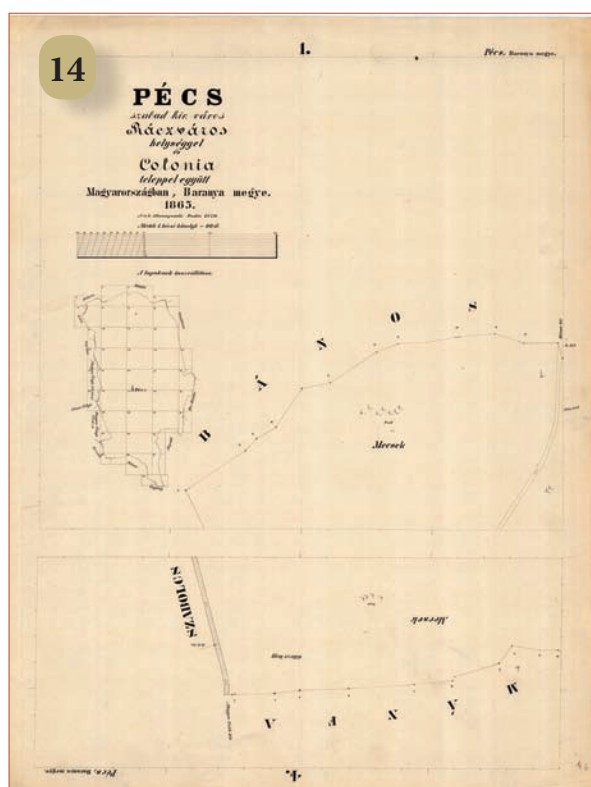
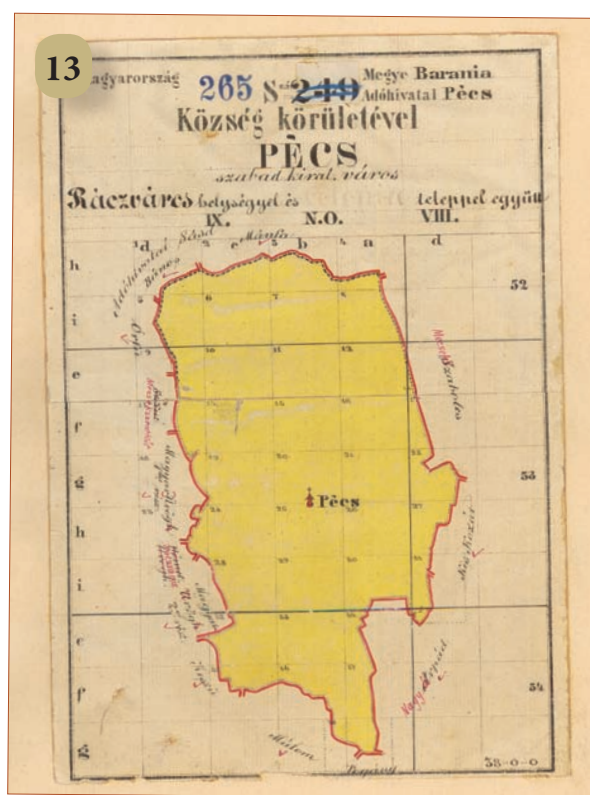
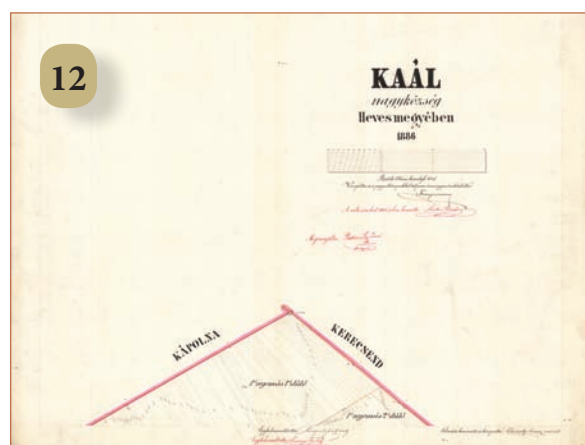
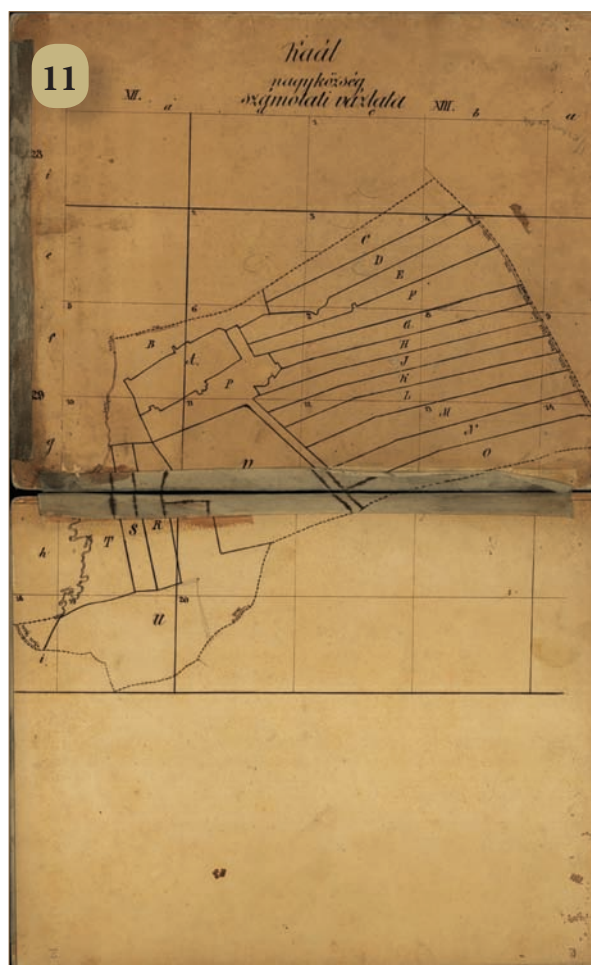
negyedlapra írták a térkép címét, a szelvény-számot a fekete arab számmal, a szelvény megjelölését és a készítők nevét (8. kép). A jobb felső negyedlapon írták alá az következő helyszínelési záradékot: „Die auf dieser aus N Quartblättern bestehenden Skizze eingezeichnete Indication ist im Beisein der Gefertigten an Ort und Stelle durchgegangen und richtig befunden worden.” / „A beigtatás, úgy mint az a jelen negyedlapokból álló vázlaton foganasított, alólírottak jelenlétében a helyszínen vizsgáltatott, és helyesnek találtatott” (9. kép). A birtokvázlat kiegészítő részét képezte és hozzá csatolták a birtokrészletezési vázlatot (Parcellirungs-Croquis, részletezési vázlat) és kimutatást, az előbbi a dűlőket sorszámaikkal ábrázolta, az utóbbi táblázatos formában tartalmazta a dűlők sorszámát és nevét, a dűlőkre eső parcellák helyrajzi számait és a dűlők területének nagyságát (10. kép). A birtokrészletezési

vázlat hátoldalára rajzolták a számolati vázlatot (Berechnungsparthien-Croquis, számolati csoport-vázlat, számítási vázlat – 11. kép).

A kataszteri térképek szelvényeinek számozása községenként balról jobbra, fentről lefelé haladt. A szelvényszámot többnyire a bal felső keretszegélyén adták meg arab számmal, jobb oldalon a község nevét és a szelvény megjelölését is feltüntették. A címet arra a szelvényre írták, amelyiken megfelelő nagyságú üres hely állt rendelkezésre. A cím alatt

megadták a léptéket, ezt követte a következő záradék a felügyelő aláírásával: „Revidirt und mit den Protokollen in vollkommener Uebereinstimmung gefunden.” / „Átvizsgálatott, és a jegyzőkönyvekkel tökéletesen összeegyezőnek találtatott.” Minden szelvényt a kereten kívül, a jobb alsó sarokban aláírták a mérnökök, akik a felmérést és a területszámítást végezték (12. és 5. kép). Községenként palliumba, „térképboríték”-ba helyezték a szelvényeket, a pallium elejére áttekintő térképet,

„térképcímer”-t ragasztottak (13. kép), amelyen a község területét világosságára színezték.²

Az 1860-as évektől nyomtatásban is megjelentek a kataszteri térképek, többnyire színezés nélkül. Kezdetben bécsi litográfusok – Hess, Laveran, Winter, Trieb, Gall, Beck, Fröhlich, Alborghetti, Krippel, Kraft, Horrack stb. – munkájaként láttak napvilágot, 1870 után pedig Budán a Magyar Királyi Államnyomdában sokszorosították őket. A nyomtatott térképekre jellemző, hogy azokat a szelvényeket, ahol az ábrázolt terület nem töltötte ki a teljes szelvényt, több szelvényt nyomtattak egy lapra, mint Pécs 1865-ben felmért és 1870-ben nyomtatott térképén az 1. és a 4. szelvény egy lapra került. Az áttekintő térkép mindig a cím és lépték alatt található (14–15. kép).

Mindegyik térkép esetében előfordul, hogy vezették a változásokat, piros színnel. Ha sok változás volt, akkor 1-1 szelvényt, illetve negyedlapot újrarajzoltak, tagosítás után az egész térképet újból felvették. Például Kál 1886. évi kataszteri térképére rá is írták, hogy „a változásokat 1905. évben bevezette: Márkus Gábor kat. mérnök” (12. kép).

Megállapítható, hogy a három kéziratos térképnek és a nyomtatott kataszteri térképnek felmérési, térképezési szempontból meg kellett egyeznie, a birtokosítási adatokban volt a legnagyobb eltérés: a felvételi előrajzon a birtokos neve és házszáma, a birtokvázlaton a birtokos neve és a helyrajzi szám, a kéziratos és a nyomtatott kataszteri térképen a helyrajzi szám található a parcellákban.

Képek jegyzéke

1. 1856. évi jelkulcs
2. 1869. évi jelkulcs (lásd a belső borítón)
3. 1910. évi jelkulcs (lásd a belső borítón)
4. Felvételi előrajz: Kál 6. szelvénye, 1886 (MNL OL S 79, No. 447/20.)
5. Kataszteri térkép: Kál 6. szelvénye, 1886 (MNL OL S 78, 119. téka Kál 5.)
6. Birtokvázlat: Kál 6. szelvénye, 1886 (MNL OL S 78, Heves m. Kál 1886.)
7. A felvételi előrajz címe és a helyszínelési záradék: Kál, 1886 (MNL OL S 79, No. 447/20.)
8. A birtokvázlat címe: Kál, 1886 (MNL OL S 78, Heves m. Kál 1886.)
9. Helyszínelési záradék a birtokvázlaton: Kál, 1886 (MNL OL S 78, Heves m. Kál 1886.)
10. Birtokrészletezési vázlat: Kál, 1886 (MNL OL S 78, Heves m. Kál 1886.)
11. Számolati vázlat: Kál, 1886 (MNL OL S 78, Heves m. Kál 1886.)
12. A kataszteri térkép címe: Kál 1. szelvény, 1886 (MNL OL S 79, 119. téka Kál 1.)
13. A kataszteri térkép palliumra ragasztott áttekintő térképe: Pécs, 1865 (MNL OL S 78, 36. téka Pécs 7.)
14. Pécs nyomtatott kataszteri térképének 1. és 4. szelvénye, 1865, 1870 (MNL OL S 78, 36. téka Pécs 46.)
15. Pécs kataszteri térképének 1. szelvénye, 1865 (MNL OL S 78, 36. téka Pécs 8.)

² Utasítás a mérnöki munkálatok kivételére az 1850-ik évi martius hó 4-kén kelt legmagasb patens által rendelt földadóprovisoriumhoz. [S. I.], 1850. (<http://www.dualizmus.hu/dokumentumok/mernoki.pdf>) 7., 18., 20., 24–26.; *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. December 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Landes-Vermessung*. Wien, 1856. 44., 54–65., 74–78., 80.; *Instruction zur Ausführung der in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. December 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Katastral-Vermessung*. Wien, 1865. 49–54., 65–66., 88–90.; *Utasítás a katasteri felmérés végrehajtására*. Budán, 1869. (http://www.catastrum.hu/docs/Utasitas_1869.pdf) 26–32., 40–41., 43–48., 50., 58–62.; *Utasítás a földadó szabályozásáról szóló 1875. évi VII. törvényzikk értelmében a kataszteri munkálatok kiigazítása céljából bejelentett térfogati adatok helyességének ellenőrzése végett alkalmazandó közegek és eljárás tárgyában*. Bp., 1876. (<http://www.dualizmus.hu/dokumentumok/NSZL12A003660.pdf>) 7–8., 42–45., 50–51.; *Utasítás az országos kataszteri felmérés végrehajtására. I. rész. Háromszögtani háromszögelés általános része és részletes felmérés*. Bp., 1910. 72–98, 104–107., 109–110., 112., 133–134.; *Minták és mellékletek az országos kataszteri felmérés végrehajtása iránt a m. kir. pénzügyminisztérium által ... kiadott utasítás I. részéhez. Háromszögtani, háromszögelés általános része és részletes felmérés*. Bp., 1910. 17., 25–30., 35–36., 42–43., 47., 57. minta.